



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Waldeck, P.W.

Citation

Waldeck, P. W. (2017, November 15). *Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page



Universiteit Leiden



The handle <http://hdl.handle.net/1887/55510> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waldeck, P.W.

Title: Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Issue Date: 2017-11-15

Lille [1797]

1797 werd een precair jaar in de titanenstrijd tussen de toenmalige Europese grote mogendheden. Er leek geen kruid gewassen tegen de successen van de Franse revolutionaire legers. Englands oude bondgenoot Pruisen was al uit de oorlog. Uit puur zelfbehoud had het tegenover Frankrijk neutraliteit gezocht. In Italië zegevierde de jonge generaal Napoleon Bonaparte. Spanje had de weerstand eveneens opgegeven, het had zich verbonden met Frankrijk. Oostenrijk werd oorlogsmoe en zocht het compromis. Na de dood van keizerin Catharina II van Rusland in november 1796, was haar zoon tsaar Paul een neutralistische koers gaan varen ten aanzien van de ontwikkelingen in het Westen. De grote Eerste Coalitie tegen Frankrijk viel in 1797 uit elkaar.

Groot-Brittannië kwam alleen te staan tegenover zijn aartsrivaal. De Britse eerste minister William Pitt had overigens al in het najaar van 1796 geoordeeld dat de tijd rijp was om voelhorens uit te steken naar Frankrijk. Beide landen hadden grote moeite om de oorlog te financieren. Het rommelde ook weer in de Franse binnenlandse politiek. Het Directoire, na de periode van de Terreur aan de macht gekomen, zat niet stevig in het zadel. Maar Pitt onderschatte de vastberadenheid van de tegenstander. Toen de Britse onderhandelaar, Lord Malmesbury (die in 1787 als Britse gezant James Harris in Den Haag bewaker was geweest van de restauratie van het stadhouderlijk bewind), eindelijk in Parijs welkom was, liepen de besprekingen al spoedig spaak. In december 1796 kreeg Malmesbury 24 uur om het land te verlaten. De tijd was nog geenszins rijp, de missie slecht voorbereid en de Britten hadden verzuimd hun Oostenrijkse bondgenoten te informeren. Als preconditionie voor de onderhandelingen stelden zij hoog opgeschroefde voorwaarden die voor de Fransen volstrekt onacceptabel waren. Als klap op de vuurpijl bleek Frankrijk een invasiemacht van vijftienduizend man op zee te hebben

om een (overigens mislukte) poging te doen de Ieren te steunen in hun opstand tegen het Britse gezag.¹

In het voorjaar van 1797 verslechterde de toestand nog meer. Het eerste en laatste bastion voor de verdediging van de onschendbaarheid van de Britse Eilanden, de Royal Navy, sloeg bij Spithead en op de Nore in de monding van de Theems aan het muiten, terwijl er op dat moment sterke geruchten gingen dat er in Nederland een invasievloot werd uitgerust. Oostenrijk stemde in april na enkele nederlagen in met de wapenstilstand van Leoben die later dat jaar zou leiden tot de Vrede van Campo Formio. Uit Parijs kwamen rapporten over toenemende binnenlandse politieke strijd. Pitt probeerde het nu opnieuw. Dit keer bleken de Fransen wel bereid te onderhandelen, wetende dat zij Oostenrijk in de klem hadden en Engeland op het Europese vasteland politiek terrein verloor. In juni werden de besprekingen hervat, maar niet in het onrustige Parijs. Malmesbury moest naar Lille, Vlaams Rijssel, komen.²

Een Vrede van Lille?

De Amerikaanse historicus Paul Schroeder gaat niet erg diep in op deze twee ronden van vredesonderhandelingen, die hij ongestructureerd noemt en die beide zonder resultaat eindigden. Hij vindt de vraag gerechtvaardigd of beide landen op dat moment werkelijk vrede wilden. Ook Schama besteedt er geen inhoudelijke aandacht aan.³ Voor de carrière van Van der Goes is nadere beschouwing van ‘Lille’ echter wel van belang. Het was zijn eerste kennismaking met de suzereine houding van Frankrijk ten aanzien van de Bataafse buitenlandse politiek. Hij kreeg een buitengewone kans om het Bataafs bewind zijn diplomatieke vaardigheid te tonen en tegelijkertijd het politiek vertrouwen van de Nationale Vergadering, de opvolger van de Staten-Generaal, te winnen.

Frankrijk en Engeland verkeerden beide als gevolg van jaren oorlogsvoering in aanzienlijke financiële nood. Dat was wellicht meer nog dan de geopolitieke situatie aanleiding om de wegen naar vrede te verkennen. In beide landen bestond politieke verdeeldheid over voortzetting van de oorlog. Er waren in beide hoofdsteden meer vredelievende, en meer strijdlustige kampen onder de machthebbers. Vooral de binnenlandse politieke tegenstellingen in Frankrijk speelden bij de onderhandelingsronde in Lille een doorslaggevende rol, in het bijzonder voor de Nederlandse belangen.



Caricatures Hollandaises, *Franse spotprent op de Hollandse laksheid in de behartiging van het landsbelang*, ca. 1795



*Laurens Pieter van de Spiegel (1737-1800), de laatste Raadpensionaris
van de oude Republiek en 'leermeester' van Van der Goes*



The first articles of requisition, *Engelse spotprent op het Haags Verdrag van 16 mei 1795 waarbij de Bataafse Republiek verplicht werd enorme financiële vergoedingen te betalen voor de 'bevrijding'*, door Isaac Cruikshank, 1795



*Andreas Peter Graaf von Bernstorff (1735-1797), door Jens Juel, ca 1790.
Eerste minister van Denemarken en 'leermeester' van Van der Goes*



De Nationale Vergadering in 1797 door George Kockers



*Alexander Gogel (1765-1821) door Mattheus Ignatius van Bree, ca. 1812.
Gogel was korte tijd waarnemend agent van Buitenlandse Betrekkingen
en collega-agent van Van der Goes*



*Daniël Delprat (1758-1841), schilderij door J.B. van der Hulst, 1836.
Delprat was particulier secretaris van Van der Goes*



Gezicht op de Kneuterdijk met rechts het huis waar Van der Goes woonde en kantoor hield, het huidige Johan de Witthuis. Tekening door J.E. la Fargue

In april 1797 waren in Frankrijk verkiezingen gehouden voor de wetgevende raden waarbij gematigden en heimelijk royalisten een meerderheid hadden behaald. Deze groep stond in het algemeen open voor beëindiging van de oorlog en een vergelijk met Engeland, was tegen annexatie ter vergroting van het Franse territorium, vreesde een tweede Terreur bij voortdurende van de oorlogssituatie⁴ en was in het algemeen minder enthousiast over republikeinse kruistochten in Europa. In het uitvoerende Directoire stonden de met deze gedachten sympathiserende Lazare Carnot en Francois Barthélemy tegenover het radicale driemanschap Paul Barras, Jean-Francois Reubell en Louis-Marie de la Révellière-Lépeaux. Zij waren de vertegenwoordigers van de partij die door de ontwikkelingen van 1797 de kans schoon zag te proberen Engeland te isoleren en zijn macht ter zee en overzee te breken. Een vrede met Engeland mocht Frankrijks positie op het vasteland van Europa niet hinderen, maar een snelle vrede kon behulpzaam zijn voor de economische stabilisering van het republikeinse bewind in Frankrijk. Tijdens de eerste maanden van de onderhandelingen in Lille had de vredespartij nog min of meer de overhand, maar in de loop van de zomer verloren de gematigden politiek terrein. De verdeeldheid had merkbare invloed op de instructies aan de Franse onderhandelaars, Étienne-Francois Letourneur en Hugues Maret, die bovendien ook onderling rivaliserende agenda's bleken te hebben.

In Engeland realiseerde men zich in 1797, nu het land op het continent geen voet aan de grond meer had, dat herstel van de financiën, rust in het koninkrijk en consolidatie van de koloniale veroveringen de voorkeur hadden. Daartoe zou een time-out in de strijd met Frankrijk welkom zijn. Althans dat vond een deel van het Britse kabinet onder leiding van Pitt. Een andere invloedrijke groep rond de minister van Buitenlandse Zaken, Lord Grenville, die zich gesteund wist door koning George III, argumenteerde sterk tegen een vergelijk met de Fransen en het opgeven van de strijd voor de strategische doelen op het continent, waaronder herstel van het oude machtsevenwicht. Pitt kreeg weliswaar het voordeel van de twijfel, maar het betekende dat zijn onderhandelaar Malmesbury, ook in deze ronde, met gebonden handen in het strijdperk trad.⁵

De eerste, verdragende schermutselingen aan de onderhandelingstafel gingen over zaken als de Franse eis dat koning George zijn aloude titel 'Roi de France' subiet opgaf. Daarna concentreerde de discussie zich spoedig op de vraag hoe de overzeese bezittingen van Frankrijks bondgenoten Spanje en, met name, de Bataafse Republiek konden bijdragen

aan het bereiken van een snelle vrede tussen beide grote mogendheden. De Tilburgse jurist Raymond Kubben heeft dit onderhandelingsproces vanuit een juridische benadering uitgebreid beschreven.⁶ Kort gezegd kwam de tegenstelling neer op de eis van Engeland tot terugkeer naar de geopolitieke toestand op het continent van voor de oorlog (de *status quo ante bellum* en met name de ontruiming van België), terwijl ten aanzien van de Britse veroveringen van Franse, Spaanse en Nederlandse koloniën de geldende situatie (de *status quo post bellum*) moest worden aanvaard. Frankrijk eiste van Engeland erkenning van de Franse gebiedsuitbreidingen op het vasteland en, mede geconfronteerd met de aangegane verplichtingen in de verdragen met haar bondgenoten, teruggave van alle koloniale veroveringen. De overzeese bezittingen waar het echt om ging waren evenwel niet Spaans en zeker niet Frans, maar Nederlands.

In Nederland, waar in 1797 de heftige discussie over een constitutie voor de Bataafse Republiek tussen radicalen en gematigden, tussen federalisten en unitariërs, aristocraten en democraten, onverminderd voortging, vormde de nijpende situatie van de schatkist een sterke aanmoediging om vrede te willen. De Nationale Vergadering herinnerde zich artikel v van het Tractaat van Den Haag, de kostbare bezegeling van de Franse bevrijding. Dit artikel stipuleerde dat Frankrijk en de Bataafse Republiek niet zonder elkaar met Engeland vrede zouden sluiten of onderhandelen over vrede.⁷ De Commissie voor Buitenlandse Zaken van de Nationale Vergadering benoemde een delegatie van commissarissen om zich bij de onderhandelingen in Lille te voegen. Dat was op zichzelf geen merkwaardig besluit, want zoals aangegeven speelde het lot van de Nederlandse koloniën een sleutelrol in het steekspel tussen de Fransen en de Britten. Sterker nog, bij het Tractaat van Den Haag behoorden geheime artikelen, waarvan het zesde een wederzijdse waarborg tot het behoud en gebruik van elkaars overzeese bezittingen inhield.⁸ Naar de opvatting van Den Haag volgde uit het bondgenootschap dat de Bataafse overzeese bezittingen voor Frankrijk van even eminent belang waren als voor de Republiek zelf. Niet alleen economisch, zeker ook militair.

Na de omwenteling van januari 1795 waren de Britten begonnen niet alleen bezittingen in West-Indië, maar vooral de strategisch belangrijke steunpunten van de zieltogende voc te bezetten. In augustus 1795 vielen Trincomalee, op het kaneeleiland Ceylon, en Malacca. Begin 1796 volgden Colombo en Indië (met uitzondering van Java) en andere handelsposten. In maart 1796 zeilde een Britse expeditie uit naar Kaap de Goede Hoop, zogenaamd in naam van de Prins van Oranje. Weerstand kon niet lang worden volgehouden. In september was de Kaap Engels.

Het Bataafs bewind rustte eskaders uit om de bezittingen in de Oost en de West te beschermen, maar rekende daarbij tevergeefs op Franse bijstand. Schout-bij-nacht Engelbert Lucas, op weg naar de Kaap, zou volgens Den Haag hulp krijgen van een Frans eskader, maar daarvoor bleek eerst drie miljoen op tafel gelegd te moeten worden. Voor anker wachtend in de Salhanda Baai ten noorden van de Kaap, waren de Nederlanders op 16 augustus 1796 een eenvoudige prooi voor de Britse vloot. De Kaap en Ceylon waren in die tijd van zeilvaart de belangrijkste aanloophavens en steunpunten op de route naar Voor- en Achter-Indië. Het bezit ervan was ook vanwege de toenemende Franse druk op Voor-Indië voor de consolidatie van de Britse macht ter zee cruciaal. Of zoals een Britse zeeofficier het belang van de Kaap uitdrukte: ‘What was a feather in the hands of Holland, will become a sword in the hands of France.’⁹

‘Een ander bekwaam persoon’

De delegatie van de Nationale Vergadering bestond uit twee burger-representanten, Willem Anne Lestevenon (zoon van de oud-ambassadeur Mattheus Lestevenon) en Joan Arent de Vos van Steenwijk, alsmede de Amsterdamse handelsspecialist Theodoor van Marselis.¹⁰ De Bataafse gezant in Parijs, Caspar Meyer, kreeg opdracht een uitnodiging van het Frans bewind uit te lokken. (Hij maakte geen deel uit van het onderhandelingssteam. Meyer had een te radicale reputatie.) De nieuwe Franse minister van Buitenlandse Zaken Talleyrand reageerde niet onwelwillend maar onverbindend. Hij vroeg om inbreng van nuttige onderhandelingsargumenten. Tegelijkertijd liet hij de Franse gezant in Den Haag, Francois-Joseph-Michel Noël, de druk verhogen op de Nationale Vergadering om het grondwetsontwerp voor een eenheidsstaat te aanvaarden. Het zou immers helpen als de Bataafse Republiek tegenover de Britten als ‘echt’ land kon worden gepresenteerd. Toen uit Parijs bericht kwam dat de mogelijkheid van afstand doen van Nederlandse koloniale bezittingen reeds op tafel lag, kreeg de delegatie eind juli opdracht spoorlags naar de Franse hoofdstad te vertrekken. In Lille zelf bleven de Nederlanders niet welkom.

Nauwelijks aangekomen vroeg Lestevenon op 31 juli om van zijn misserie te worden ontheven. De hoofdschout te Haarlem had een aanklacht tegen hem in voorbereiding wegens schending van de goede zeden, waartoe in die tijd niet homofilie behoorde. De Nationale Vergadering moest begin augustus op zoek naar ‘een ander bekwaam persoon’. De

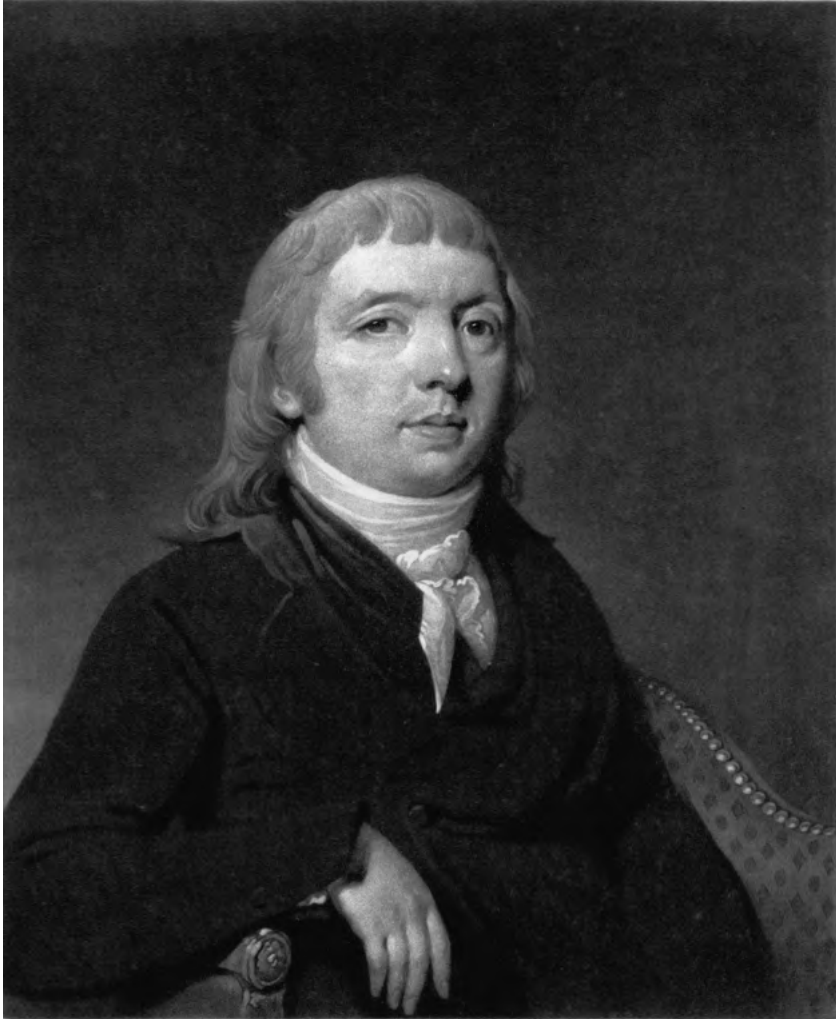


Maarten van der Goes, physionotrace door Gilles-Louis Chrétien

dienstdoende voorzitter van de volksvertegenwoordiging, de Delftse regent-patriot Willem Hendrik Teding van Berkhout, herinnerde zich een diner op 26 juli bij de Spaanse minister in Den Haag, José de Anduaga, waarbij behalve de meeste buitenlandse diplomatieke vertegenwoordigers en de pas aangestelde commissarissen Lestevenon en De Vos van Steenwijk ook de gewezen Nederlandse gezant in Spanje, Van der Goes, aanwezig was. Van der Goes kende Anduaga nog uit zijn Madrileense tijd. Van Berkhout had tijdens de conversatie over de buitenlandse politiek in het Spaanse Hof aan het Westeinde een goede indruk van Van der Goes overgehouden. Na het onmiddellijke ontslag van Lestevenon zocht Teding van Berkhout meteen Van der Goes op. Het gesprek onder vier ogen resulteerde in een aanbod van de voorzitter om Van der Goes voor te dragen als vervanger van Lestevenon. Van der Goes greep zijn kans en ging hierop in.

Met de beschikbaarheid van Van der Goes op zak toog Teding van Berkhout op 4 augustus naar de vergadering van de Commissie voor Buitenlandse Zaken, die de gewezen gezant met eenparigheid van stemmen kandidaat stelde. In de plenaire zitting van de Nationale Vergadering, op 10 augustus 1797, werd Van der Goes met grote meerderheid benoemd als commissaris naar de vredesonderhandelingen met Engeland ‘na enige tegenstribbelingen van Quesnel, Witbols en een paar anderen, die absoluut Pasteur wilden hebben’.¹¹ Quesnel en Witbols behoorden tot de linkervleugel van de Nationale Vergadering die in Van der Goes wellicht een vertegenwoordiger van het ancien régime zagen. Pasteur was een gerespecteerde onafhankelijke unitarische patriot.¹² Volgens Teding van Berkhout toonde Van der Goes zich zeer gevoelig voor de moeite die hij genomen had om hem die missie te bezorgen. Aan Robert Barclay, werkzaam voor het Engelse bankiershuis Crawford in Rotterdam, die in Den Haag optrad als geheim agent van de Britse regering, zou Schimmelpenninck verzekerd hebben dat hij het was geweest die de antecedenten van Van der Goes had nagegaan en daarover aan de Commissie had gerapporteerd. Barclay schreef aan Lord Grenville: ‘that M. van der Goes’s private sentiments are pure “Federalisme” (as it is called here), or for any government that may resemble the old system (but I do not think him personally attached to the House of Orange), which is in fact the politics of the moderates here.’¹³

Voor de moderaten, in beginsel voor centralisering van de staat maar met behoud van zekere onafhankelijkheid van de lokale besturen, waartoe ook Schimmelpenninck behoorde, leek Van der Goes in ieder geval



Jacob George Hieronymus Hahn (1761-1822)
door Charles Howard Hodges, 1795

niet de beginselen van de linkervleugel van de Nationale Vergadering toegedaan en daarom passend bij de overheersende visie in de Commissie.

Na een gesprek met de fungerende voorzitter van de Commissie voor Buitenlandse Zaken, de Leidse advocaat Jacob George Hahn, vertrok Van der Goes met zijn vrouw Françoise op 18 augustus naar Parijs. Door zijn benoeming bestond de delegatie nu uit de Overijsselse gematigde patriot en lid van de Nationale Vergadering De Vos van Steenwijk, een handelsspecialist, Van Marselis (die Van der Goes in zijn Spaanse tijd had leren kennen als secretaris van de Directie der Levantse Handel te Amsterdam) en, niet geheel onhandig, een ervaren diplomaat.¹⁴ Chroniqueur M. Bosset beschouwde mevrouw Van der Goes als de niet minst invloedrijke persoon binnen de delegatie.¹⁵ Hahn had hoge verwachtingen van Van der Goes en drukte hem op het hart naast de officiële correspondentie vooral gebruik te maken van de ‘amice-brief’ als dat ter wille van de vertrouwelijkheid beter uitkwam. Een gelijksoortige afspraak had commissielid Jan Bernd Bicker eerder met De Vos van Steenwijk gemaakt. Een particuliere ‘amice-brief’ was een veelgebruikt medium om bepaalde inside-information over politieke ontwikkelingen door te geven en te duiden. Bestond er binnen de Commissie vrees voor informatieachterstand of was er zelfs sprake van rivaliteit tussen de heren Hahn en Bicker? Barclay verwachtte dat Van der Goes wel de leiding zou nemen van de delegatie. Opvallend is dat de rapportage van de commissarissen na aankomst van Van der Goes meteen de gestructureerde aanpak van een diplomatieke dienst kreeg.

Het aanvaarden van de functie van commissaris bij de vredesonderhandelingen was een beslissend moment in het leven van Van der Goes. Hij verbond zich als staatsdienaar aan het nieuwe revolutionaire bewind. Een gelegenheid om politiek actief te worden in de Haagse gemeenteraad had hij eerder dat jaar afgewezen uit verlangen zijn vak als diplomaat, indien mogelijk, te kunnen blijven uitoefenen.¹⁶ Dat geeft aan dat Van der Goes geen politieke ambities koesterde, maar ook dat het ancien régime naar Bataafse maatstaven niet erg aan hem kleefde. Het nieuwe bewind stelde vertrouwen in zijn deskundigheid en zijn wens om het vaderland te dienen. Daarom was hij aanvaardbaar.



*Jan Bernd Bicker (1746-1812)
door onbekende maker, 1792*

Sigaar uit andermans doos

Op het moment dat Van der Goes in Parijs aankwam, waren de onderhandelingen in feite al vastgelopen. Niet eens zozeer omdat de posities diametraal tegenover elkaar bleven staan, als wel vanwege de allesoverheersende sfeer van politieke instabiliteit in Frankrijk en Engeland én in de Republiek. Na de verwerping van de ontwerpconstitutie door de Bataafse Nationale Vergadering op 8 augustus nam de tegenstelling tussen gematigden en vooruitstrevenden steeds scherpere vormen aan. Dat droeg ertoe bij dat de over het algemeen gematigd samengestelde Commissie voor Buitenlandse Zaken zich niet kon veroorloven de onderhandelaars veel ruimte te geven om concessies te doen aan wat tot vitale staatsbelangen behoorde. Lord Malmesbury schreef op 25 juli al aan Grenville dat het lot van de onderhandelingen volgens hem veel minder afhing van de gesprekken in Lille dan van ‘wat er wel eens spoedig kon gebeuren in Parijs’,¹⁷ waarmee hij doelde op de strijd tussen de facties binnen het Franse Directoire.

Frankrijk zat bovendien diplomatiek in een uitdagend parket omdat het in het geheim separaat met Engeland en met de Britse coalitiegenoot Oostenrijk over vrede onderhandelde. In dit geraffineerde scenario kwam directe betrokkenheid van bondgenoten niet goed uit. Het Frans bewind was zich evenwel terdege bewust dat er, in het bijzonder jegens de Bataafse Republiek – formeel belligerent tegen Engeland –, verdragsverplichtingen bestonden.¹⁸ De Franse onderhandelaars argumenteerden dat, wanneer men daarmee rekening hield, voortzetting van de gesprekken met Malmesbury geen zin had. Intussen was Talleyrand eind juli minister van Buitenlandse Zaken geworden. Het Directoire, verdeeld in haviken en duiven, sloot nu een typisch Frans compromis. De Bataven mochten onder druk gezet worden, maar concessies mochten niet gedaan worden zonder hun expliciete instemming. Talleyrand had zich hiermee tegen de achtergrond van de tweespalt in de Franse politiek van een zekere vrije hand verzekerd om te pogen de vrede met Engeland zo spoedig mogelijk door te drukken. Daartoe was nodig de verworven geopolitieke positie van Frankrijk te consolideren door de vrede te ‘kopen’ met een sigaar uit andermans doos. Erkenning door Londen van de Franse inbezittingen op het Europese vasteland kon worden gecompenseerd met acceptatie van de Britse veroveringen van Nederlandse en Spaanse koloniën.¹⁹ Inmiddels was de binnenlandspolitieke situatie in Engeland zodanig dat de bezetting van België de regering-Pitt geen oorlog waard was, te

meer nu behoud van de koloniale veroveringen bespreekbaar bleek te zijn.²⁰

Half augustus 1797 bleek het principiële verschil van opvatting tussen Fransen en Bataven over het te volgen onderhandelingsbeleid ten aanzien van de Nederlandse koloniale bezittingen. De Vos van Steenwijk informeerde daarover meteen zijn nieuwe collega Van der Goes. Het Directoire had aanvankelijk een rechte rug getoond door de teruggave van de koloniën als preconditionie voor de onderhandelingen in Lille te stellen. Daarmee handelde het op het eerste gezicht naar de letter van het Tractaat van Den Haag. Lord Malmesbury had daarop gereageerd met de stelling dat teruggave als preconditionie iedere reciprociteit uitsloot en alle verdere onderhandeling over compensatie onmogelijk maakte. Hij herinnerde eraan dat de compensatie van inbezittingen (lees: veroveringen) reeds in de vorige ronde van besprekingen, waar de Bataafse Republiek niet bij was betrokken, als uitgangspunt overeengekomen was.²¹

Gesteund door het Directoire begon minister Talleyrand, ook via de Franse gezant in Den Haag, een informeel offensief om de Bataafse delegatie rijp te maken voor de gedachte het beginsel van compensatie te aanvaarden. Het Bataafs bewind was door de afspraak over compensatie onaangenaam verrast. De irritatie in Den Haag werd niet verminderd door de aanhoudende weigering van Talleyrand om de delegatie rechtstreeks met de Britse onderhandelaars in Lille in contact te brengen. De Commissie voor Buitenlandse Zaken besloot begin augustus voet bij stuk te houden.

Het Bataafs bewind dacht bepaald niet in geopolitieke, maar veeleer in commerciële termen waarin de Fransen, met hun in die tijd beperkte koloniale belangen, minder dachten. Later zou Van der Goes neutralisering van de Republiek tot hoeksteen van zijn beleid maken om de (zee)handel te laten herstellen. Getrouw de traditie ontworpen door Hugo de Groot, ondersteunde de Bataafse Republiek haar economische belangen door in haar diplomatie principieel legalistische argumenten naar voren te brengen. Kubben heeft laten zien dat Frankrijk de wettelijke gelijkheid van de Bataafse Republiek tijdens de episode-Lille niet respecteerde. Het beschouwde de Republiek niet als mede-belligerent, maar als een ‘auxiliair’, dat wil zeggen: een mogendheid die zelf geen oorlogvoerende partij is, maar op grond van een verdragsrelatie met een belligerent verplicht is aan dat land bepaalde diensten te verlenen. Rechtstreekse deelname van de commissarissen aan de onderhande-

lingen werd nooit formeel geweigerd maar met praktische bezwaren afgewimpeld.²² Juist dat rechtstreekse contact met de Britten was voor de Bataafse Republiek een kwestie van prestige. Omineus was immers het bezwaar dat Talleyrand een paar keer naar voren bracht: was de Bataafse Republiek eigenlijk wel een zelfstandige speler in het internationaal verkeer? Het land had niet eens een constitutie! De Commissie voor Buitenlandse Zaken meende echter vast te mogen houden aan de letter van de geheime artikelen van het Haags Tractaat. Bovendien waren de meeste koloniën onder valse voorwendsels en tegen de beginselen van het volkenrecht in handen van de Engelsen gevallen. De anti-Britse gevoelens in de Bataafse Republiek werden in Parijs wellicht onderschat. Toch erkende de Commissie een dilemma. Door beginselvaste afwijzing van compensatie zou de schuld van het afbreken van de onderhandelingen op het bord van de Bataafse Republiek kunnen worden geschoven met alle gevolgen van dien. Maar het Bataafse standpunt werd, behalve door commerciële belangen, ook gevoed door politieke overwegingen. Niet vergeten moet worden dat Lille het eerste optreden was in de internationale diplomatie sinds het Tractaat van Den Haag van mei 1795. De garanties van het Tractaat op buitenlandspolitiek terrein werden nu voor het eerst op de proef gesteld. Het bewind moest de binnenlandse politiek laten zien dat de Bataafse Republiek in het internationaal krachtenveld haar onafhankelijkheid kon waarmaken. Nog eind juni 1797 had in de Nationale Vergadering een hard verwijt geklonken. De Commissie zou onvoldoende doen tegen het verval van de Republiek tot een staat van politieke nietigheid.²³ Daarom schoof zij in zoverre iets op dat zij de delegatie instrueerde het ultimatum van het Directoire aan Malmesbury te steunen. Over compensatie mocht pas worden gesproken indien de Bataafse commissarissen gelegenheid kregen hun zaak rechtstreeks bij de Britten te bepleiten. Het leek standvastig, maar in feite had de Commissie toegegeven en compensatie geaccepteerd.

Intussen zat de koppigheid van de Nederlanders de Fransen danig dwars. De dagboeken van Malmesbury illustreren hoe de Franse onderhandelaars over hen dachten. Letourneur liet zich tijdens een toneelvoorstelling in Lille tegen de Brit ontvallen blij te zijn in het theater even verlost te zijn van de lastige bondgenoten. De vertraging in de onderhandelingen was niet zozeer aan de Spanjaarden te wijten, want 'ce sont ces maudits Hollandois qui font les revêches'.²⁴ Volgens Letourneur had het Directoire de Bataafse Republiek gewoon een kant-en-klare constitutie moeten opleggen. Zijn collega Maret, handlanger van Talleyrand,

vond 'the Dutch plenipotentiaries at Paris to be prejudiced and insufficient men'.²⁵

De Vos van Steenwijk legde het Haagse standpunt nota bene eerst voor aan Talleyrand in een conceptnota, een uitzonderlijke gelegenheid om zich met de redactie te bemoeien die de Franse minister zich natuurlijk niet liet ontglippen. Hij stelde voor een passage op te nemen die het mogelijk zou maken om de voordelen die de Bataafse Republiek zou genieten van haar teruggekregen bezittingen ook aan andere landen te gunnen. Talleyrand deed een beroep op de Hollanders een offer te brengen voor de vrede in Europa. Geef de onderhandelingen een kans om hervat te worden, zo voegde hij eraan toe, uiteindelijk zullen zij zeer waarschijnlijk toch afgebroken moeten worden. Het bleef op dat moment onduidelijk wat Talleyrand met die laatste opmerking suggereerde.

De Franse en Britse onderhandelaars hadden het volgende bedacht. De baai van Trincomalee (oostkust Ceylon) zou niet alleen opengesteld moeten worden voor Franse, maar ook voor Engelse schepen. Indien de Bataafse Republiek daarin niet zou bewilligen, zou Den Haag moeten kunnen accepteren dat de Kaap, wanneer die teruggegeven was, tot neutraal gebied verklaard zou zijn om te allen tijde door schepen van andere mogendheden bevaren te kunnen worden, zelfs in tijd van oorlog.²⁶

Daags na de aankomst van Van der Goes in Parijs bleek de gewraakte nota al verstuurd, maar zonder de door de Franse minister geopperde aanvulling. Op 21 augustus vond hierover een gesprek plaats tijdens een van de eerste ontmoetingen van Van der Goes met de man met wie hij de komende jaren nog veel te stellen zou krijgen: Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord, bisschop van Autun, even opportunistisch en listig als ongenaakbaar, gedurende zijn werkzame leven onontkoombaar voor achtereenvolgende Franse regimes. Van der Goes en Talleyrand waren generatiegenoten, de laatste was drie jaar jonger. Ofschoon verder iedere vergelijking van hun persoonlijkheden mank gaat, valt het op dat ook Van der Goes iemand was die lange tijd politiek wist te overleven.

In het gesprek drong Talleyrand er bij Van der Goes op aan om in te stemmen met het afstaan van bepaalde bezittingen. Malmesbury had volgens hem aangegeven dat de Britten behalve het Spaanse eiland Trinidad van de Nederlandse koloniën zowel de Kaap als de bezittingen op Ceylon en Cochin op de zuidwestkust van India wilden behouden, in ruil voor teruggave van Negapatnam op de zuidoostkust van India. Daarop ontspon zich een dialoog waarvan Van der Goes een verbatim

verslag heeft nagelaten en dat een indruk geeft van zijn eerste optreden namens de Bataafse Republiek.²⁷

Talleyrand begon aldus: ‘Uw nota is vanochtend in het Directoire besproken. Men trof daarin niet de oprechtheid en loyaliteit aan waarvan Frankrijk het voorbeeld heeft gegeven. Alleen maar dubbelzinnigheden, uitvluchten, zinsneden kortom die teleurstelling hebben gebracht. Het Directoire is met name ontevreden over de passage waarin het Bataafs gouvernement opmerkt dat het niet de meest zwakke mogendheid moet zijn die zich de offers moet getroosten. Denkt men werkelijk dat het alom zegevierende Frankrijk bereid zou zijn offers te brengen?’

Van der Goes repliceerde: ‘Men zou hopen en wellicht ook verwachten dat, wanneer het gaat om het brengen van offers, er nog niets besloten is. De bondgenoten zijn zeker bereid daarin te delen.’

Talleyrand reageerde afgemeten: ‘Wij willen dit tot een einde brengen, wij staan onder druk, geen vertraging meer, we worden slachtoffer van de tijd, alles is hier bezig in duigen te vallen. Ik heb opdracht U uit naam van het Directoire te vragen of U Uw standpunt duidelijker en meer precies kunt uitleggen.’

Van der Goes: ‘Het spijt mij zeer dat de nota het Directoire niet tevreden heeft kunnen stellen, maar ik ben gedwongen U in alle oprechtheid te zeggen dat wij geen stap verder kunnen gaan.’

Talleyrand zette Van der Goes iets meer onder druk: ‘Ik heb met het Directoire afgesproken dat, als Uw reactie zou zijn zoals U stelt, ik bij U zou aandringen terstond een koerier naar Den Haag te sturen. Ik zal U daartoe vanavond nog een nota sturen. Het Directoire wil een spoedigst, precies en categorisch antwoord. Ik herhaal: we worden slachtoffer van de tijd, we willen tot overeenstemming komen en dat kunnen wij op dit moment op een voor Frankrijk zeer voordelige manier. Dat is ook in Uw belang. U hebt immers geen constitutie, de revolutionairen en anarchisten zullen de overhand krijgen en daar hebt U alleen maar bij te verliezen,’ waarop hij nonchalant liet volgen: ‘Kent U eigenlijk ons ontwerpverdrag met Engeland?’

Van der Goes moest erkennen: ‘Geen enkele officiële kennis.’

De Franse minister liet hem het stuk zien: ‘Leest U, dit zijn de artikelen die Spanje en Uw Republiek aangaan.’ Van der Goes vroeg of hij een kopie kon krijgen, hetgeen Talleyrand hem toezegde, en zei na een blik op de tekst te hebben geworpen: ‘Ik denk dat het onmogelijk is om akkoord te gaan met alle offers die men van ons verwacht en ik zeg U dat ik daar niet aan zal meewerken.’

Talleyrand antwoordde: ‘Het is niet gezegd dat met alles wat men nu eist akkoord gegaan moet worden, maar het Directoire wil dat U zich snel duidelijk uitspreekt. We worden slachtoffer van de tijd, nog twee maanden en alles ligt in duigen.’

Van der Goes probeerde het nog een keer: ‘Ik begrijp wel dat er souplesse nodig is, maar als men nu in Den Haag meent dat men geen concessie kan doen, zelfs niet ten aanzien van Kaap de Goede Hoop...’ Talleyrand zuchtte en maakte een ongeduldig gebaar, waarop Van der Goes vervolgde: ‘Ik heb U twee dagen geleden nog gezegd dat van onze bezittingen niet alleen onze welvaart afhangt, maar ook ons bestaan.’

Talleyrand: ‘U moet doen wat U goeddunkt, maar beseft U wel Uw belangen! Wij gaan door, we moeten wel, alles verplicht ons ertoe. Als U zo nodig naar Lille wilt gaan, zal dat eindeloze vertraging tot gevolg hebben. Wij staan onder druk, wij zullen beter voor Uw belangen opkomen dan Uzelf.’

Van der Goes antwoordde kalm: ‘Men heeft ons opgedragen daarop te insisteren.’ Talleyrand maakte een eind aan het onderhoud: ‘Welnu, U hebt Uw opdracht uitgevoerd!’

De volgende dag arriveerde de Franse nota, waarin hetgeen Talleyrand tegenover Van der Goes te berde had gebracht nog eens in zelfgenoegzame bewoordingen werd herhaald: ‘*Sous l’arrogance pompeuse de la forme, ce langage correspondait à la réalité,*’ aldus de Franse historicus Legrand.²⁸ Frankrijk verweet de Bataafse Republiek achterhoedegevechten te voeren. De situatie was wezenlijk veranderd, de Bataafse instructies waren te beperkt. Hij stuurde ook een kopie mee van de voorstellen uit het voorliggende ontwerpverdrag. Voor de Bataafse delegatie was het onthutsend te lezen dat dit stuk al van 8 juli dateerde.

Er zat weinig anders op dan op het kompas van compensatie te gaan varen. Had het lid van het Directoire Lazare Carnot tegenover De Vos van Steenwijk niet geroepen: ‘*Monsieur, les Anglais ont pris beaucoup de vos possessions et vous n’avez rien à leur rendre!*’²⁹ De Spanjaarden hadden klaarblijkelijk al ingestemd met het beginsel van compensatie. Afgezien van de weigerachtigheid van het Frans bewind om een reis naar Lille te faciliteren, had rechtstreeks praten met de Britse onderhandelaars over compensatie trouwens ook nadelen. In feite zou de Bataafse delegatie dan genoodzaakt worden tegelijk met de Britten en Fransen te gaan onderhandelen. De eersten zouden de gelegenheid te baat nemen de Fransen en Bataven tegen elkaar uit te spelen. De laatsten zouden alles toch eerst weer moeten afkaarten met het Directoire dat in

Parijs zetelde. En er stak wel iets van waarheid in het argument dat de Britten de geloofsbrieven van de delegatie niet hoefden te accepteren, zolang de Bataafse Republiek niet gegrondvest was op een constitutie en vervolgens erkend was door Engeland. Intussen had Van der Goes informatie opgevangen over de aard van de twijfel aan het succes van de onderhandelingen. Er speelde inderdaad een conflict tussen wetgevende en uitvoerende machten in Parijs.³⁰ Binnen het Directoire bestond ook geen eensgezindheid over nut en noodzaak van Lille, maar men helde vooralsnog over naar de vredeskans. Dat was de reden waarom Talleyrand zo op spoed aandrong.

De commissarissen besloten de Commissie voor Buitenlandse Zaken nieuwe instructies te vragen. Deze had inmiddels een 'oorlogskas' van een miljoen gulden ten behoeve van de commissarissen goedgekeurd om eventueel te gebruiken 'zo gij daardoor de integriteit van onze bezittingen kunt bezorgen'.³¹ Er circuleerden in die weken geruchten over omkoopbaarheid van het Directoire en speculatie over de aan de Engelsen geboden 'koopprijs' van de Kaap. Zo zou volgens de dagboeken van Malmesbury uit Franse bron vernomen zijn dat er met de Bataven gesproken werd over de mogelijkheid het verlies van de Kaap te compenseren met een afbetaling door de Britten van een deel van de schade-loosstelling aan Frankrijk van honderd miljoen die in het Tractaat van Den Haag was overeengekomen. Overigens was de inzet van smeergeld in de buitenlandse politiek in de achttiende eeuw volstrekt niet ongebruikelijk.³²

Op 27 augustus stelde Talleyrand de commissarissen officieel voor aan het Directoire. Na afloop van de ceremonie bood de Franse minister hun een lunch aan. Talleyrand nam Van der Goes daarna apart en vroeg of er al een koerier uit Den Haag was gekomen met een antwoord op de Franse bedenkingen. Van der Goes moest dat ontkennen, maar nam de gelegenheid te baat het gesprek te brengen op de noodzakelijkheid van vrede en de offers die daarvoor gebracht zouden moeten worden. Hij vroeg Talleyrand ronduit welke Bataafse offers Frankrijk voor ogen had. Dat was volgens de minister niet moeilijk te bepalen. Het ging om neutralisatie van de Kaap. Ontmanteling van het fort, vrij gebruik door de beide republieken maar eigendom van de Engelsen. Verder vergelijkbare voordelen (herstel, bevoorrading en verlading van schepen) aan de Engelsen als welke door Nederland aan Frankrijk waren gegund in de baai van Trincomalee.³³ Van der Goes betoogde nogmaals de onmogelijkheid van die concessies en voegde daaraan toe dat het hem speet dat

die voordelen in Trinconomale ooit aan de Fransen waren gegund en dat hij dergelijke gebruiksvoordelen ook nooit aan de Engelsen zou toestaan. Onverstoorbaar vroeg Talleyrand toen of er dan iets te regelen viel op de kust van Coromandel. Van der Goes herhaalde dat zijn instructie zover niet ging, maar dat hij bereid was dit ‘smakelijk te maken’ in Den Haag, mits er dan geen kwestie meer van de Kaap zou zijn. Talleyrand beantwoordde Van der Goes met stilzwijgen waarop hij zich tot andere gasten wendde.³⁴ Van der Goes schatte de situatie echter zo in dat het uiteindelijk om de Kaap ging en dat het Frans bewind alles zou aanwenden om met cessie van die kolonie een snelle vrede te bereiken. Het ergerde Van der Goes dat de Fransen slechts met kortetermijnberekeningen bezig waren en niet vatbaar waren voor argumenten die op de langere termijn een positief effect zouden hebben (het voorkomen van de Engelse heerschappij in de vaart naar Azië).

‘Een Pasja met drie paardenstaarten’

In Den Haag begreep de Commissie voor Buitenlandse Zaken dat de Bataafse Republiek gedwongen zou worden haar positie te versoepelen. *Pacta sunt servanda* is één principe, maar *rebus sic stantibus* volgde daar meestal onvermijdelijk op. Bovendien kon het Bataafs bewind zich geen breuk met Frankrijk veroorloven, zeker niet zolang het nog allerminst geconsolideerd was. De Commissie, die tot nu toe de onderhandelingen ‘secret’ had bestierd, besloot de Nationale Vergadering openheid van zaken te geven om zich politieke rugdekking te verschaffen voor aanpassing van de instructies. Op 28 augustus werd een speciale bijeenkomst belegd met vijf vertegenwoordigers van de plenaire vergadering. Jan David Pasteur, Pieter Vreede, Gerard Willem van Marle, Daniël Cornelis de Leeuw en Joannes van Hooff. Ook drie leden van de Commissie voor de Oost-Aziatische handel, Bogilaus von Liebeherr, Samuel Wiselius en Quint Ondaatje, namen deel aan het beraad.³⁵

Commissielid en patriot Hahn uitte in een brief van 29 augustus aan Van der Goes zijn frustratie over de Franse opstelling. Hij schreef dat de nota van Talleyrand van 21 augustus voor de Commissie ‘onverdraaglijk’ was. ‘Zij willen ons beschuldigen van trouweloosheid of dubbelhartigheid. Zij zwetsen van hunne oprechtheid en openhartige diplomatieën en ondertussen Loyola zelf had de valsheid niet fijner kunnen spinnen.’³⁶ Hahn maakte zich kwaad over het gemak waarmee de plechtige garanties van 1795 geschonden werden en over het feit dat

de Bataafse bondgenoot na anderhalve maand nog steeds geen inzage had gekregen in de Britse verdragsvoorstellen, maar nu wel door het Directoire de keus werd gelaten 'of te breken of af te zien van de Fransche garantie'. De Commissie wenste volgens Hahn niet naar het pijpen van Talleyrand te dansen. Het verwijt dat de Bataafse Republiek geen constitutie had vond hij te gek voor woorden. Terwijl in Frankrijk de 'tome-loze conventie' 'woeste willekeur' had uitgeoefend, voerde men in Nederland vooralsnog een tussenbestuur gebaseerd op een 'zeer bepaald reglement'. Hahn bracht Van der Goes in dezelfde brief de instemming van de Commissie met zijn optreden over: 'Zij was zeer opgetogen met Uw mannelijk gesprek tegenover Talleyrand' en lichtte vervolgens de uitkomst toe van het brede beraad over het te geven antwoord aan het Frans bewind.

De nieuwe instructie aan de commissarissen was even verontwaardigd van toon, maar toonde niettemin bereidheid over uitruil van handelsposten op de Indiase kusten te spreken mits de strategische bezittingen op Ceylon en de Kaap buiten discussie bleven. De uitruilvoorstellen werden geconditioneerd met ingewikkelde commerciële schadeloosstellingen die Kubben het commentaar ontlokte: 'In sum, at the time the map of Europe was redrawn, the Batavian government was worried most about cinnamon trees. (...) The Batavian Republic showed itself to be the true commercial nation it was.'³⁷ Van der Goes redigeerde in Parijs het per saldo negatieve antwoord in diplomatiek gekuiste bewoordingen. Het speet de commissarissen zeer dat het enige cruciale document dat de Franse chargé d'affaires in Den Haag niet aan de Commissie toegestuurd had, het originele ontwerp vredesverdrag was. 'En joignant cette pièce essentielle à toutes les autres pièces de la Négociation que vous nous avez scrupuleusement communiquées,' zo schreef Van der Goes onderkoeld, 'vous donnerez une nouvelle preuve de cette communication si rapide, si franche, si spontanée, si pleine en si entière, que le Gouvernement Batave a su apprécier et reconnaître.'³⁸

Twee dagen later, op 4 september, voerde het republikeinse driemanschap in het Directoire, Barras, Reubell en Lerevellière, met assistentie van de in opdracht van Bonaparte naar Parijs gekomen generaal Charles Augereau, zijn staatsgreep uit die als '18 Fructidor' de geschiedenis is ingegaan. De vertegenwoordigers van de vredespartij, Carnot en Barthélemy, werden verwijderd. De voorstanders van een expansionistische buitenlandse politiek hadden gewonnen.³⁹ In Lille moesten Letourneur en Maret plaatsmaken voor de haviken Jean-Baptiste Treillard en Ange-Elisabeth Bonnier. Reeds een dag na de omwenteling had De Vos

van Steenwijk gelegenheid om Reubell te spreken. Deze zei hem dat de Bataafse Republiek niet hoefde te vrezen voor afstand van de Kaap noch Ceylon. De zaken stonden er in Parijs immers anders voor. Malmesbury kreeg inderdaad een nieuw ultimatum gesteld maar met de oude strekking: volledige restitutie van de veroverde koloniale bezittingen als preconditionitie voor vrede. De Britse onderhandelaar vertrok op 18 september uit Lille naar Londen om nieuwe instructies te bespreken. Malmesbury keerde niet meer terug. De positie van de Bataafse Republiek was gered, doordat de koppigheid net lang genoeg geduurd had om de ketel van de Franse binnenlandse politiek gelegenheid te geven over te koken.

Het nieuwe Franse bewind, waarmee Talleyrand zich reeds voor de staatsgreep verbonden had, vond het niet nodig de Bataafse commissarissen formeel te informeren over de ontkenning van de gesprekken in Lille. Het bleef lang onduidelijk of zij slechts waren opgeschort dan wel definitief waren afgebroken. Na herhaalde navraag maakte Talleyrand er in een drieregelig briefje aan gezant Meyer gewag van. Den Haag was opnieuw verontwaardigd. Hahn schreef Van der Goes dat de Franse minister tegenover de Bataafse Republiek een toon aansloeg erger 'dan dien van een Pasja met drie paardenstaarten'.⁴⁰

Na de verwerping van het ontwerp voor een grondwet van de Bataafse Republiek in augustus 1797 was in Den Haag vrijwel gelijktijdig met de Fructidor-coup een Tweede Nationale Vergadering geïnstalleerd. De gematigde en behoudende (federalistische) krachten waren daarin weliswaar versterkt, maar het ontbrak hun aan politiek leiderschap. Een belangrijke groep democraten, onder wie Pieter Vreede, voerde de oppositie aan op de meer vooruitstrevende, unitaristische vleugel van de volksvertegenwoordiging. Het waren de moderaten die het midden hielden en die daardoor een belangrijke rol konden spelen. Hun voorman, Rutger Jan Schimmelpenninck, bedankte evenwel om zitting te nemen. Dat bleek een gevoelige klap. Anderen volgden zijn voorbeeld.⁴¹ De democraten vreesden dat de discussie over invoering van een eenheidsstaat opnieuw zou verzanden. Uit Fructidor putten zij nieuw revolutionair elan. Er volgde een periode van agitatie die in het hele land tot onrust en vormen van radicalisering leidde, waarbij in sommige incidenten Franse troepen moesten worden ingezet om de orde te herstellen. De radicale oppositie werd ook actief in Parijs waar zij probeerde het Directoire te bewegen in de Bataafse politiek in te grijpen ten gunste van de ware republikeinse geesten. Hun kritiek richtte zich op de Franse gezant in Den Haag, Noël, en de militaire commandant generaal Pierre

de Beurnonville. Zij zouden het oor te veel laten hangen naar de moderaten, van wie volgens de radicalen geen doorbraak was te verwachten. Dat was overigens geheel volgens hun instructies. In Parijs leende men weliswaar een oor aan de afgezanten van de Bataafse oppositie, maar prefereerde men vooralsnog voortzetting van een terughoudend beleid en had men geen behoefte aan radicalisme. Terwijl mensen als Vreede, maar ook Van Hooff, Daendels en De Winter zich in Parijs vertoonden,⁴² werd het voetwerk merkwaardig genoeg overgelaten aan twee politieke amateurs, Bode (namens de Amsterdamse politieke club De Uitkijk) en Eykenbroek (in opdracht van democratische leden van de Nationale Vergadering), in Parijs aangevuld met de avonturier Eberstein, samen aldaar actief in september 1797.⁴³ Hoewel in de achttiende eeuw een verwarrende gewoonte was ontstaan om diplomatie tegelijk langs openlijke (officiële) en geheime kanalen te voeren,⁴⁴ moet het optreden van dit trio op de Fransen de indruk hebben gemaakt van levend bewijs van de toenemende politieke instabiliteit in Nederland. Bode en Eykenbroek oordeelden het nuttig om de drie commissarissen bij de vredesonderhandelingen in Lille, en met name De Vos van Steenwijk en Van der Goes, in discredit te brengen door hen te afficheren als ‘federalisten’, en Van der Goes in het bijzonder als ‘verklaard orangist’ omdat hij Van de Spiegel gediend had. Dat maakte hem volgens de heren per definitie tot een gevreesde vijand van Frankrijk.⁴⁵ Ook in hun latere rapporten van hun missie in Parijs aan Vreede vielen zij Van der Goes – codenaam Nero bij Eykenbroek! – als ‘onnutte ambassadeur’ aan.⁴⁶ Van der Goes zal van de inhoud van hun geschrijf niet op de hoogte zijn geweest, maar hun aanwezigheid in Parijs en hun gestook in de binnenlandse politiek zal hem in de kringen van de Bataafse legatie niet ontgaan zijn. Het was bekend dat gezant Meyer in nauw contact stond met het trio en met de groep-Vreede.⁴⁷

Secretaris van de Commissie voor Buitenlandse Zaken

De Tweede Nationale Vergadering benoemde op 27 september een nieuwe Commissie voor Buitenlandse Zaken, maar nieuw was eigenlijk alleen de toevoeging van de federalist Gerrit Jordens. De leden van de vorige Commissie werden allen herbenoemd: De Beveren, Bicker, Gevers, Hahn en Queysen. De overwegend gematigde snit van de Commissie bleef gehandhaafd. De radicalen kregen geen vat op de Commissie. Dat leek voor de handhaving van stabiele buitenlandse betrekkingen een

zakelijke uitkomst. Juist vanwege dat gematigd karakter echter, kwam deze belangrijkste subcommissie van de volksvertegenwoordiging in de aanloop naar de staatsgreep van 22 januari 1798 in de vuurlinie van de politieke tegenstellingen te liggen.

De Commissie had overigens wel een nieuwe secretaris nodig omdat Van Leyden eerder zijn ontslag had gevraagd.⁴⁸ Hahn meldde Van der Goes dat de nieuwe Commissie hem kandidaat had gesteld voor de opengevallen functie met twee anderen, de moderaat Lambert van Eck, secretaris van het Comité voor de Marine, en de Zeeuwse patriot Jean Appellius, lid van datzelfde Comité. Hij kon een jaarwedde van zesduizend gulden (ca. 54.327 euro) verwachten.⁴⁹ Op 2 oktober bepaalde de Commissie haar keuze met volstrekte meerderheid van stemmen ten gunste van Van der Goes, die over zijn beschikbaarheid niet geraadpleegd was. Haar keuze motiveerde de Commissie ‘zo wel uit hoofde van den yver, trouw en kunde, waarmee hy thans reeds de Vergadering en den Vaderlande diend, als uit hoofde zyner verkregene ondervinding in het diplomatieke Vak’.⁵⁰ Deze gang van zaken geeft aan dat Van der Goes niet vanwege politieke overtuiging maar vooral vanwege zijn deskundigheid werd benoemd.

Op de hoogte gesteld van zijn benoeming schreef Van der Goes op 10 oktober de president van de Nationale Vergadering vanuit Parijs, waar hij samen met De Vos van Steenwijk en Van Marselis nog steeds wachtte op een officiële verklaring over het definitief afbreken van de vredesbesprekingen, dat hij zijn krachten niet toereikend vond en daarom twijfelde of hij de post wel naar evenredigheid van zijn vermogens zou kunnen vervullen. Hij nam de hem opgedragen functie niet aan.

Op 11 oktober sommeerde de Commissie Van der Goes terug te keren. De resterende werkzaamheden konden makkelijk door de twee overige commissarissen worden waargenomen. Het was op die dag dat de Bataafse vloot onder bevel van viceadmiraal Johan de Winter in de zeeslag bij Kamperduin een door de Engelsen als eervol beschouwde nederlaag leed, want voor Nederland, immers, ‘it was a dignified exit from the ranks of the great European powers’.⁵¹ Na het vastlopen van de onderhandelingen in Lille kwam deze overwinning als op een politiek presenteerblaadje voor de regering-Pitt.

De sommatie had de brief van Van der Goes gekruist. Deze werd op 18 oktober besproken in de Commissie, die met de president overeenkwam de weigering nog niet aan de plenaire vergadering te melden. De Commissie zag in het ‘nederig wantrouwen in zijne kragten’ juist een aansporing om zijn krachten te beproeven, temeer nu de Commissie

bereid bleek het bureau van de secretaris uit te breiden tot een comities en vier klerken. De Commissie oordeelde dat zijn benoeming niet alleen in de plenaire vergadering was toegejuicht, maar ook door de in Den Haag residerende buitenlandse ministers en dat 'het vererende van dien post, zo wel als de zekere weg, die daardoor gebaad word tot het verkrijgen met den tijd van ene buitenlandse bestendige missie, en de mindere waarschijnlijkheid van den kans daartoe, wanneer hij bij Zijne weigering blijft volharden, misschien alleen van verre moeten aangewezen worden'.⁵² De Commissie voegde daar nog aan toe dat het niet echt overeenkwam met de goede beginselen wanneer een burger, door de algemene wil tot zo'n functie geroepen, deze weigerde. Men beschouwde de brief van Van der Goes als niet geschreven en besloot bij hem nog eens krachtig aan te dringen zijn weigering ernstig te heroverwegen.

Van der Goes had zijn weigering gemotiveerd met onvoldoende vertrouwen in zijn capaciteiten en impliciet met een zwakke gezondheid. Maar wat konden de werkelijke beweegredenen voor zijn opstelling zijn geweest? Die kunnen worden verdeeld in overwegingen van buitenlands- en binnenlandspolitieke aard.

De Bataafse Republiek stond er in het najaar van 1797 niet al te best voor. Afgezien van de voor een actieve rol verlamdende binnenlandse politieke toestand, ontbrak het Nederland aan effectieve bondgenoten. De traditionele stonden buitenspel. Pruisen was in neutraliteit teruggezaakt en onthield de Bataafse Republiek erkenning. Engeland was uiteraard nu de erfvijand die de handel overzee aan de Republiek steeds meer wist te ontzeggen. Oostenrijk had zijn Nederlandse gewesten definitief opgegeven en zocht een vergelijk met Frankrijk. De nieuwe bondgenoot Frankrijk beloofde niet veel goeds voor de Nederlandse internationale positie (en Spanje legde niet veel gewicht in de schaal), terwijl de troebelen in Frankrijk nog lang niet over waren. Na Fructidor hadden de expansionisten de politieke overhand. Uit eigen ervaring had Van der Goes zich een oordeel kunnen vormen over de wijze waarop Frankrijk met zijn bondgenootschappen omging. De beperkte bewegingsvrijheid ten opzichte van Frankrijk moet hem duidelijk zijn geworden en hem hebben doen afvragen welke inhoudelijke bijdrage hij als secretaris van de Commissie onder die omstandigheden zou kunnen leveren om onder Franse directie in het Europees concert nog een solopartij te kunnen spelen.

De noodzaak van Franse militaire interventie in het beteugelen van opvlammende politieke onrust in Nederland was tekenend voor de bin-

nenlandse instabiliteit. De eindeloze debatten over een Bataafse grondwet waren hartstochtelijk maar vormden ook een voedingsbodem voor partijenschappen en aanzienlijke fragmentatie in politieke overtuigingen ook onder de oude patriotten en republikeinen. Geruchten over plannen voor een staatsgreep begonnen al in oktober de ronde te doen. In deze atmosfeer werd iedereen die ertoe deed een etiket opgeplakt. Van der Goes bleef daarvan niet verschoond. Hij werd ervan beschuldigd een aristocraat te zijn, een federalist en een Oranjeklant, dat wil zeggen: een aanhanger van het ancien régime, terwijl bewijzen daarvoor ontbraken. Actieve partijpolitiek was niets voor Van der Goes. Maar zo hij iets was, dan leek hij het meest op een moderaat. De overheersende visie in de Commissie was trouwens moderaat, licht behoudend. De linkervleugel van de Bataafse politiek was er snel bij om het verlies van de vloot bij Kamperduin in de schoenen van de ook binnenlandspolitiek invloedrijke Commissie voor Buitenlandse Zaken te schuiven (uit prestigeoverwegingen zouden deze politici het bevel tot uitzeilen hebben gegeven).⁵³ De inlichtingen die hij op de Bataafse legatie in Parijs kreeg zullen Van der Goes wantrouwend hebben gemaakt over het verdere verloop van het politieke debat in Nederland, reden om de functie van secretaris van deze belangrijke commissie niet te ambiëren.⁵⁴

Er kan ook een meer professionele overweging hebben gespeeld. De organisatie van het buitenlands beleid leunde nog erg op de traditie van de oude Staten-Generaal. Er was nog steeds sprake van ‘collectief ministerschap’ waarin informele parallelle communicatiekanalen een niet geringe rol speelden. Door de fijnmazige interne tegenstellingen kon de eenheid van de Commissie precair zijn en kon door deze vorm van leiderschap de slagvaardigheid van beleid verminderen. Het was voor Van der Goes wellicht te onzeker wie in de Commissie de dienst uitmaakten. Voelde hij zich wel opgewassen tegen de nog sterk aanwezige invloed van de Amsterdamse koopmanselite? Welke mate van invloed op het buitenlands beleid kon hij werkelijk laten gelden?

Met zijn weigering wilde Van der Goes vooral laten merken dat hij geen partijman was. Het was Hahn die een aloude list inzette om de twijfelaar over de streep te trekken. Hij maakte rechtstreeks contact met de vrouw achter de man, Françoise van der Goes. Hij schreef haar een brief waarin hij het gedrag van Van der Goes kapittelde en een beroep deed op diens republikeinse gevoelens. Van der Goes was gehouden, op straffe van rebellie, te luisteren naar de wil van het vaderland. Deed hij dat niet, zo herhaalde hij de waarschuwing van de Commissie, dan was het uiteraard moeilijk denkbaar dat het vaderland hem nog met een andere

post wilde bedenken. Hahn besloot met een beroep op het patriottisme van Françoise zelf: ‘Ayez donc le courage, Madame! puisque certainement vous en avez les aimables forces de nous assurer le triomphe d’un excès de modestie, dirai-je de la pusilanimité du Citoyen van der Goes, qui, du moins n’a jamais appris à pouvoir vous resister.’⁵⁵ Ook anderen zoals Bicker, de Spaanse gezant Anduaga en zelfs de Franse gezant Noël schreven aan Van der Goes in een poging hem te overreden. Het echtpaar Noël-Boogaert stond op vriendschappelijke voet met de Van der Goesen. Noël schreef onder meer dat hij heel goed beseftte dat het een netelige en lastige post was maar dat de tijden van ‘kanunnikenwerk’ voorbij waren.⁵⁶

Mevrouw Van der Goes moest op 26 oktober Hahn antwoorden dat zij in de haar opgedragen missie niet geslaagd was. Het had haar veel moeite gekost zich te overtuigen van de juistheid van de redenen die haar echtgenoot aanvoerde om een functie te weigeren die hem alleszins paste te accepteren. Bij de brief zit evenwel een kattedelletje door haar later op dezelfde dag geschreven: ‘Met den courier die de gelukkige tijding van Vreede met den Keyzer brengt, heb ik het genoeg en eer mijn Waarde Heer U voorlopig te melden dat VdGoes den post van secretaris heeft aangenomen. Referere mij aan mijn vorige – de vreugde alhier is onbeschrijfelijk. Welk een aangenaam geluid ’t gebulder der kanonnen die den Vreede verkondigen!!’⁵⁷

Met dezelfde koerier verzond Van der Goes zijn laatste dépêche uit Parijs. Hij was zojuist teruggekeerd van een bezoek aan Talleyrand om paspoorten voor zijn vertrek naar Den Haag te vragen. Talleyrand vertelde hem het blijde nieuws dat generaal Berthier uit Udine na acht dagen reizen die ochtend om vijf uur in Parijs was aangekomen om het Directoire kennis te geven van de door Bonaparte met de Oostenrijkers beklonken vrede (de Vrede van Campo Formio). Een dag later meldde de Parijse politieke courant *La Clef du Cabinet des Souverains* dat de benoeming van Van der Goes het resultaat was van een ondubbelzinnige stemming in de Nationale Vergadering. Hoewel Van der Goes de functie die onder de omstandigheden even netelig als eervol was geweigerd had, zo schreef de krant, had men geïnsisteerd, waarop zijn patriottische toewijding het won van zijn bescheidenheid.⁵⁸ Waarom hij zich toch heeft laten overreden is helaas niet geboekstaafd. Bestaanszekerheid kan uiteindelijk een doorslaggevende rol hebben gespeeld.

Op 9 november 1797 liet secretaris Van der Goes aan het Haagse corps diplomatique in een circulaire weten dat hij in functie was getreden. De

berichten van de Britse agent Barclay aan Lord Grenville geven enig inzicht over hoe Van der Goes op zijn bemoeienissen met de vredesonderhandelingen in Lille terugkeek. Gedurende zijn afwezigheid in Frankrijk huurde Barclay kennelijk het huis van Van der Goes in Den Haag. Deze relatie gaf de Brit de gelegenheid zijn huisbaas in november een paar keer informeel te spreken. Van der Goes, voor wie Barclay een nuttige tussenpersoon was, wist heel goed wat voor vlees hij in de kuip had. Vlak voor de staatsgreep van januari 1798 waarschuwde hij Barclay bijtijds dat hij het land beter kon verlaten. Barclay tastte evenals anderen in het duister over wat de beweegredenen van Van der Goes waren om de post van secretaris eerst te weigeren en vervolgens onder de slechter wordende politieke omstandigheden toch te aanvaarden. Vergeleek hij de stemming van Van der Goes in augustus met die van november, dan was deze laatste minder soepel geworden. Van der Goes uitte zijn frustratie over zijn ervaring in Parijs. Barclay schreef hem de kwalificatie ‘indecent’ toe van het Frans-Britse plan om de vrede te verwezenlijken ten koste van de Bataafse Republiek. De politiek in Den Haag was daarvoor geheel verstard geraakt, temeer omdat het niet werd toegestaan aan de onderhandelingen rechtstreeks deel te nemen. Volgens Van der Goes zouden die dan in termen van compensatie een ander, ook voor de Britten niet ongunstig verloop kunnen hebben gehad. Hij doelde daarbij vermoedelijk op de bijgestelde instructie van begin september die vanwege Fructidor niet meer ter tafel was gebracht. Door die gebeurtenis en de gevolgen daarvan in Nederland had het Bataafs beleid zich in lijn met de Franse positie verhard. Maar Van der Goes nodigde Barclay uit zijn meesters te laten weten dat een direct gesprek nog altijd welkom was. Daarop deed Van der Goes als goed secretaris een duits in het patriots ideologische zakje door te betogen dat hij er vast van overtuigd was dat het mogelijk zou zijn om de oude vooraanstaande positie van de Nederlandse Republiek te herstellen. Dit ontlokte Barclay in zijn verslag kritische opmerkingen over de houding en geest van vrees en berusting bij vele Nederlanders ten opzichte van de Franse overheersing. Van der Goes had hem, die heel goed op de hoogte is van de werkelijke situatie, deze observatie kunnen besparen, zo schreef Barclay, maar ‘the French system makes idiots of them all’ en ‘Mankind here will compromise with their opinions for their domestic quiet under any dominion, under even dishonour’.⁵⁹

Intussen waren Noël en De Beurnonville toch teruggeroepen en zouden zij vervangen worden door de hardliners Charles Delacroix, voorganger van Talleyrand, en generaal Barthélemy Joubert. Het Directoire

had ten slotte toch het geduld verloren met het beleid van terughoudendheid en zachte hand alsmede met het vertrouwen in de bekwaamheid van de moderaten om oplossingen te vinden. Het zag ernaar uit dat de onbestemde voorgevoelens van Van der Goes wel eens bewaarheid konden worden.



De Coupplengers van 22 januari 1798 op het Binnenhof. In het midden Hendrik Midderigh, daarachter Jan Konijnenburg, Pieter Vreede en Willem Anthony Ockerse. Gravure door Ludwig Gottlieb Portman naar Cornelis van Cuylenburg